

A kisebbségi irodalmak mai helyzetéről és fejlődéséről a JSzNK-ban

Jugoszlávia íróinak II. Kongresszusán, 1949. december 26-án felolvasott beszámoló

Az a feladatom, hogy — ha csak felületesen is — bemutassam, milyenek voltak a valóságban kisebbségeink feltételei saját külön nemzeti irodalmuk megteremtésére 1941-ig és milyenek ezek a feltételek ma; azután, hogy annyi adattal, amennyivel ma rendelkezünk, megvilágítsam az irodalom terén ma kifejtett erőfeszítéseik tendenciáit és tényleges eredményeit. Ha pedig figyelembe vesszük a kisebbségi irodalmak helyzetének és fejlődési feltételeinek annyira különböző társadalmi és politikai viszonyait ebben a két időszakban, azaz az 1941-ig terjedőben és a felszabadulás utániban, megértjük a köztük levő nagy különbséget is: éppen ellentétek élén épülnek ki ma hazánkban a kisebbségi irodalmak eredményei is, de még nagyobb mértékben fejlődési lehetőségei. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmányának 13. szakasza azt mondja, hogy »a nemzeti kisebbségek a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban kulturális fejlődésük és szabad nyelvhasználatuk jogát élvezik«. Ma mindannyian tudjuk, hogy ez nem pusztá szólam: kisebbségeink kulturális fejlődésének jogát és védelmét a legkiterjedtebb anyagi eszközök biztosítják. (Mi mindent jelent ez nemzeti kisebbségeink kulturális, de irodalmi élete terén is, azt megkísérlem néhány adattal megvilágítani azzal az igyekezettel, hogy túl ne terheljek senkit számokkal. Azonban, hogy helyesen mutassuk be ezeknek az irodalmaknak helyzetét, irodalmi problémáinak súlyát és törekvéseinek minden akadályát, ki kell térnünk a kisebbségek mindegyikének kulturális helyzetére illetve kulturális elmaradottságára is, meg kell említenünk ennek a helyzetnek legalább néhány legáltalánosabb adatát. Egyébként ez egész hazánk művelődési kérdéseinek összetételében, úgy ahogy azokat a háború előttről örököltük, elég összhangban illeszkedik be ennek az állapotnak általános képébe: ezen a téren nincs olyan tény, amely már meglepetésben részesíthetne bennünket. Mindannyian tudjuk, hogy irodalom nem ápolható, népszerűsíthető és fejleszthető irástudatlanok között: az irodalom szükségszerűen megköveteli az olvasók megbízható háttérét; sok kisebbségünk-nél, kisebbségeink többségénél azonban az volt a helyzet, hogy éppen a megbízható olvasóközönséget nem lehetett biztosítani és hullámszába hozni.

Ha magyarjaink helyzetével foglalkozunk, a következőket kell megállapítani. Nálunk már 1941. előtt, tehát a két háború közötti időszakban is volt irodalmi élet: az intenzív irodalmi élet szüksége ebben az időszakban náluk sokkal élénkebb formában jelentkezett, mint bármely más nemzeti kisebbségnél az akkori Jugoszláviában, az anyagi eszközök, főleg pedig a szervező vállalkozószellem és képesség sem hiányoztak. És akkor, amikor ez az irodalom magán viselte az időszerűség és haladás kétségtelen jelét — és korántsem nélkülözte mindig — állandóan összeütközésbe kellett kerülnie a helyes fejlődését megakadályozó és feladatait fékező problémák sokaságával. Az állami hatóságok állandó gyanakvással fogadták, akkor is amikor a gyanakvásra (az akkori állami szervek részéről) nem volt indokolt ok, a magyar írók nem tudtak közös platformot találni, a szerb írók egyetlen egyszer sem tértek ki magyar társaik

problémáira és sem testületileg sem egyébként nem támogatták a magyarok jószándékait: amennyire én tudom, ebben a két háború közötti időszakban Jovan Popovics volt talán az egyetlen szerb író, aki lapjaikban pillanatnyilag közreműködve, legalább megkísérelte, hogy érintkezési pontot találjon a magyar írókkal. Ezen kívül teljes súlyával felmerült magyarjaink, főleg falusi és tanyai lakosságuk, gyári munkásaik, tehát a falusi és városi proletariátusuk kulturális elmaradottságának kérdése. Ennek a világnak nagy többsége iskolák nélkül, kilátás nélkül arra, hogy valaha is felébred benne a könyv igénye, messze viszsamaradt.

Példának okáért ime, milyen volt az iskolakérdés helyzete magyarjainknál 1938-ban, közvetlenül a háború előtt. Összesen 140 magyar tannyelvű tagozat volt 150 magyar tanítóval; összesen két magyar tannyelvű gimnázium: egy nyolcosztályos és egy négyosztályos; volt egy magyar tanítóképző is. Mindezekbe az elemi, közép és szakiskolákba összesen 7.000 tanuló járt. Azonban kevés volt a magyar tanár, úgy hogy a magyar iskolákban magyarul nem tudó tanároknak is kellett tanítaniok; gyakorlatilag az iskola csak névszerint volt magyar, a valóságban az egy magyar nyelven kívül mindent szerb vagy horvát nyelven tanítottak. Ennek az állapotnak következményei elkerülhetetlenek voltak — és ma is vannak — nagyrészt tett magyarok, akik sohasem tanulták a magyar irodalmat, akik nem tudták a magyar helyesírást és lassan elfelejtették irodalmi nyelvüket — körülbelül úgy mint azok a vajdasági szerbek, akik 1914. előtt valahol Ausztria-Magyarországon a noviszádi és karlovci gimnázium védőszárnyain kívül végeztek iskolákat. Közülük kellett a vajdasági magyarok fiatal irodalmának olvasóközönséget toborozni.

Milyen ma a helyzet — teszi majd fel a kérdést valaki. És sietek, hogy új, más számokat helyezzek szembe a fentiekkel. Az egykori 140 magyar tannyelvű tagozat helyett ma 672 ilyen tagozatunk van (és valószínű, hogy ezek az adatok ma már elévültek); 150 tanító helyett ma 523 tanít, a tanárok száma 300; 44 gimnázium működik 240 osztállyal, két tanítóképző van 14 osztállyal, a Tanárképző Főiskolának 50 magyar hallgatója van (köztük 42 ösztöndíjas); van 60 magyar elemi iskolai, 20 algimnáziumi, 4 főgimnáziumi, 2 tanítóképző intézeti igazgató, 12 járási közművelődési oktató. Az egykori 7.000 helyett mai magyar tannyelvű iskoláinkba összesen 40.000 azaz mintegy hatszor több magyar jár. A valóságban pedig ez azt jelenti, hogy ma nincs nálunk magyar, aki ne tanulhatna anyanyelvén; ezt az előnyt nem is mulasztja el senki közülük.

Ezzel kapcsolatosan és az iskolák helyzetével arányosan a kultúrélet más ágazatai is dúsabbak. Az időszaki magyar sajtó nagyon fejlett, fejlettebb mint bármely más kisebbségnél és fejlettebb mint a magyaroknál is bármikor régebben; könyvtáraik számosabbak mint valaha, az olvasók és a kiolvasott könyvek száma évről-évre nagyobb. Ennek az intenzív és zavartalan nemzeti kiélésének képét a kulturális élet összes formái: színházak, népegyetemek, énekkarok, népi tánc csoportok stb. egészítik ki. A magyar nyelven kiadott könyvek száma (tankönyvek nélkül) a következőképpen alakul: 1945-ben 4 könyv 46.000 példányban; 1947-ben 31 könyv 170.000 példányban, 1948-ban 47 könyv 270.000 példányban, 1949-ben 144 könyv 650.000 példányban.

Magyarjaink kulturális és ezzel kapcsolatosan irodalmi élete tehát nagyon intenzív: a JSzNK egyetlen kisebbségének sincs annyi lapja és folyóirata, mint a magyaroknak, egyik könyvkiadói tevékenysége sem olyan lendületes és nem tanúsít olyan emelkedést, mint a magyaroké az utolsó néhány évben. Pillanatnyilag a magyaroknak tizenegy lapjuk és folyóiratuk van: a »MAGYAR SZÓ« napilap, a »HÍD« irodalmi folyóirat, a »7 NAP« hétfőnap, a »DOLGOZÓ NŐ« női folyóirat, az »IFJÚSÁG SZAVA« ifjúsági lap, a »PIONÍRÚJSÁG« pionírlap, a parasztok és mezőgazdasági munkások számára készülő »A FÖLD NÉPE« a »DOLGOZÓK« szakszervezeti hetilap, a »NÉPOKTATÁS« nevelésügyi folyóirat, a »VAJDASÁGI MÉHÉSZET« és »VAJDASÁGI IPARKAMARAI HÍRADÓ« című szaklapok. A kifejezetten szaklapok kivételével mindezek a lapok és folyóiratok, még ha csak időszakonként is, ápolják kissé az irodalmat, mégis a vajdasági magyarok fő irodalmi orgánuma a »HÍD« folyóirat; már ennek analízise is eléggé kidomborítja magyarjaink irodalmi helyzetét és művészi hatótávolságát.

Keletkezésénél fogva a »HÍD« háború előtti folyóirat, még 1934-ben indult meg; a megszállás idején be volt szüntetve, alapítóját és főszerkesztőjét a magyar megszállók megölték. A lap még a régi Jugoszláviában a demokriatikus, antirevizionista és fasisztaellenes törekvések hordozója volt a jugoszláviai magyarok között, a megújulás napjaiban pedig, a felszabadulás után a mai szerkesztőségnek már világosan megjelölt útja volt, amelyen csak tovább kellett haladni, amelyet ki kellett mélyíteni és a megindulás idejéből való egykori eszméket új tartalommal és új tapasztalatokkal kellett kitölteni. A »HÍD« át is vette ezeket a feladatokat.

Az első háborúutáni szám 1945. októberében jelent meg: azóta a lap legalább havi négy ivnyi terjedelemben rendszeresen megjelenik. A közelmúltig (1949. áprilisáig) a folyóiratnak valamivel más jellege volt, mint amelyet irodalmi folyóiratainktól megszoktunk, a szerkesztőség abban a törekvésében, hogy a különféle problémákról tájékoztassa olvasóit, olyan rovatokat ápolt, amelyekben nagy ambícióval ismertette a társadalmi, a pártpolitikai, az irodalmi, a kulturális-közművelődési, a gazdasági és az általános politikai kérdéseket is, tehát nem volt tisztára irodalmi lap. A lapnak ez a hagyománya még a háború előttről maradt meg, amikor magára kellett vállalnia és magára is vállalhatta olvasói sokoldalú tájékoztatásának sokrétű feladatait; ma amikor a magyarok a kiadványok egész sorát kapják, amelyekben sokkal kimerítőbben tárgyalhatók, közvetetesebben és folyamatcsabban kísérhetők a politikai és gazdasági élet legkülönbözőbb kérdései, belátták, a »HÍD« feladata az, hogy elsősorban irodalmi folyóirat legyen és így mindenekelőtt a magyarok életét és kulturmunkáját kísérelje figyelemmel. A »HÍD« ugyanebben az időben a legszélesebb alapú terjeszkedési lehetőséggel rendelkező nagyon élénk, érdekes, tájékoztató és hasznos lap volt, de hasábjain sokkal inkább foglalkoztak általános mint speciális kérdésekkel és az irodalom nem foglalta el terjedelme túlnyomó részét. A szerkesztőség által 1949. március végére összehívott értekezlet a lap munkatársainak, olvasóinak és barátainak széleskörű részvételével a folyóirat jövőndő jellegét és irányát meghatározó irányelvekként a következő határozatokat hozta: a folyóiratnak szorosabb, közvetlenebb kapcsolatokat kell létesítenie a magyar dolgozó tömegekkel és jobban ki kell hangsúlyoznia vajdasági jellegét; szükséges, hogy nagyobb mértékben legyen magyarjaink irodalmi és művelődési orgánuma; mint Vajdaság Kultúregyesületei Szövetsége magyar szakosztályának orgánuma valóban irányítania és szerveznie kell a magyar tömegekkel folytatott kulturmunkát.

A jövőben ebben az irányban fog fejlődni a folyóirat munkájának fő vonala. Hozzá kell fűzni, hogy a folyóirat eddig eleget cselekedett a jugoszláv népek mind idősebb, mind régebbi irodalmának ismertetésére a magyarok között. Valószínű, hogy ezt a jövőben is megteszi. A legutóbbi néhány év alatt régebbi íróink közül Njegost, Branko Radicevicset, Zmajt, Gyura Jaksicsot, Aleksza Santicsot, Szilviye Sztrahimir Kranycsevicsot, Vladimir Nazort, Ivan Goran Kovacsicsot, Anton Askerct, Ivan Cankart, Oton Zsupancsicsot fordították le. Az idősebbek közül a folyóiratban lefordították Jován Popovicset, Deszanka Makszimovicset, Branko Csopicset, Marin Franicevicset, Szkender Kulenicset, Misko Kranycet, Tanaszije Mladenovicset, Jure Kastelant, Szlobodan Galogaszát, Grigor Vitez, Gvido Tartalyát, Bogdán Csiplicset. Időről-időre a magyarok részletesebben is írtak a jugoszláv népek történelmében előforduló egyes fontos irodalmi és társadalmi eseményekről: így Veszelin Maszlesáról, Szvetozár Markovicseről, Vuk Karadzicsáról, Ivo Andrics irodalmi munkásságáról. (Mai vagy a legújabb időkből való jelentősebb íróink külön könyvei is sajtó alatt vannak, mégpedig többek között Ivo Andrics, Ivan Cankar, Mirosláv Krlezsa, Jován Popovic válogatott elbeszélései. (Mindegyik írónak külön könyve). Kijelenthetjük, hogy magyarjaink ezen a téren meglehetősen sokat tettek és úgylátjuk, hogy az ilyen tevékenység majd folytatódik és fokozódik. Irodalmaink megismertetésének felelős és szép munkáját a magyar olvasóközönséggel a magyar írók maguk végzik, mint ahogyan maguk is tartják fenn folyóiratjukat; a szerb írók közül Zsivojin Boskov volt az egyetlen, aki Nyegosról szóló értekezését a magyar folyóirat számára írta, az egyetlen támogatás pedig, amit ezen kívül kaptak Sinkó Ervin gyakori közreműködése, ami jelentős mértékben a magyar folyóirat javára vált.

Természetes azonban, hogy a legutóbbi négy esztendő alatt a magyar írók főtevékenysége nem irányult ebbe az irányba: legfőbb munkájuk az volt, hogy a »HÍD« háború előtti számaiban már megjelölt és népfelzabardító harcunk, valamint hazánk szocializálódásának és iparosításának valóságával kibővített alapokon ápolják az időszerű vajdasági magyar irodalmat. Amit a magyar folyóiratnak és a magyar irodalmi élet szervezőinek el kell ismerni, a következő: bár nem mindig találtak meg a közvetlen és élő kapcsolatot a munkásság és a parasztság legszélesebb rétegeivel, ami egyébként a folyóirat törekvései közé tartozott és tartozik, a folyóirat és általa az egész magyar kiadói tevékenység a JSzNK-ban már mostanig a munkatársak kiterjedt körét gyűjtötte maga köré. Köztük elég sok ismeretlen, különböző érdeklődési körű fiatal. Úgy tűnik, hogy az íróhiány, az a jelenség, amely egyébként egyes más kisebbségi irodalmunkban megfigyelhető, legkevésbé a magyarokat fenyegeti. A kizárólag vagy főleg irodalommal foglalkozók meglehetősen nagy számából kiválik öt író neve és teljesítménye. Ezek Gál László, Laták István, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály és Herceg János. Rajtuk kívül természetesen vannak még mások is. Így Debreczeni József, aki azelőtt sem volt ismeretlen név a vajdasági magyar irodalomban és akit forradalmi átalakulásunk dinamikája ismét megszólalásra birt. »TÜNDÖKLŐ TÁJON« című verseskötete most van sajtó alatt. Thurzó Lajos és Csépe Imre a fiatalok közé tartoznak. Az előbbi »NAPOS OLDAL« című verseskötetével tett bizonyosságot, hogy nemcsak átérzi, hanem költői formában vissza is tudja tükrözni a szocializmust építő munkásaink problémáit, érzéseit és lelkivilágát. Csépe Imre a bácskai táj festője. »Úzen a föld« című kötete verseiben még fejlődést igénylő de egyúttal fejlődőképes költő szólal meg. Továbbá vannak még kialakulatlan irodalmi arculatúak vagy még a diletantizmus határán járók; így magyarjaink egyik antológiája az elmúlt évben összesen 28 író, költő, elbeszélőt foglalhatott magába. Azonban meglepetésként még ezután is jelentkeznek írók: így a nemrégiben megtartott drámai pályázat felszínre hozta Weigand Józsefet, aki a vajdasági magyarok életéről szóló háromfelvonásos szindarabjával megnyerte az első díjat. Ez annak a jele, hogy magyarjaink irodalmi élete jó úton halad, fejlődik és gazdagodik azáltal, hogy új tehetségeket és ismeretlen írókat fedez fel.

Az általam előbb említett öt magyar író mindegyike Szövetségünk tagja és nem egészen ismeretlen a mi olvasóközönségünk előtt sem, mert műveik töredékei a mi nyelvünkön is megjelentek. Közülük Gál László elnyerte az elmúlt évben Szerbia Népköztársasága kormányának irodalmi díját.

Gál elsősorban költő. Az idén megjelent »57 VERS« című kötete a ma költőjeként állítja elénk: megéneklí alkotmányunkat, köztársaságunkat, Titonkat, munkásaink és parasztjaink nagy erőfeszítéseit, hogy felépítsék sokat szenvedett és rombadöntött hazájukat és szebbé tegyék mint valaha, megéneklí a fasiszta terror korának szenvedéseit, de sokkal inkább a munka és az alkotás örömeit. Patetikus, szónoki hevületű költő, aki élvezí nyelve gazdagságát és pazar zenei hatásait. Az utóbbi időben a novellisztika felé fordul és e téren tehetsége egyik eddig még ismeretlen oldalát tárja fel; olvasható, szellemes, üde prózája elárulja a jó megfigyelő, nagy mesterségbeli tapasztalatokkal rendelkező író.

Magyarjaink Laták Istvánt, mint kifejezetten proletárköltőt és elbeszélőt értékelik a legtöbbre. Termékeny: 1948-ban megjelent »VIHAROS IDŐK VETÉSE« című verseskötete, a napokban pedig eddigi elbeszéléseiből válogatott »ÚJ ÉLET FELÉ« című nagy gyűjteménye hagyta el a sajtót. Latáknak költői érdemei vannak a magyar munkás- és mezőgazdasági proletariátus forradalmasítása terén: ezen a téren a mai magyar írók közül az ő neve a legismertebb és 1928—1941 között megjelent hat könyve is ilyen jellegű. Ismeri a nincstelenség és örökös munka kicsiny világát: a béreseket, a mosónőket, kisvárosaink kültelki szegényeit, ipari központjaink munkástelepeit, a kistisztviselőket, a kis falusi boltosokat. A háború előtt szeretettel és együttérző lírával írta meg szenvedéseiket és megaláztatásaikat, ma büszkén tudósít hazánk jobb jövője kiépítésére kifejtett erőfeszítéseikről.

Lőrinc Péter (Löbl Árpád—Zsarko Plamenac) kiterjedt szellemi érdeklődésű, nagyon sokoldalú író: verseket, regényeket, elbeszéléseket, essay-eket, ér-

tekezéseket, ismertetéseket, riportokat ír és mint fordító is tevékeny. Általános vélemény szerint valódi terrénuma az essay és a történelmi tanulmány. 1947-ben könyvet adott ki a kurucokról és most hagyta el a sajtót [Makedóniáról — ahol a háború előtt néhány évig tanároskodott — írt riportsorozata.

Majtényi Mihály elbeszélő. 1948-ban megjelent »MÁJUSFA« című elbeszélés-gyűjteménye. Ő a rövid novella inkább szelíd humorú mint szatirikus élő mestere. A kisemberek, a bürokrata kistisztviselő, a kulák, a szolga, az iparos világának apró gondja — ez az igazi területe. Tartozkodó, szívélyes, nem tola-kodó művész. Működésében novelláiban néha kizárólag artistanak tűnik, meglepetésekre is képes, mert bonyolultabb irodalmi kérdésekhez is hozzájárul: most terjedelmes regénytrilógián dolgozik, amelynek két része már elkészült és sajtó alatt van és amelyben a bácskai csatorna motívumán keresztül a vajdasági élet társadalmi és gazdasági keresztmetszetét adja a XVIII. századtól napjainkig; a munkát megelőző kimerítő történelmi tanulmányok lehetővé tették Majtényi számára, hogy megadja művének egy terjedelmes korszak művészi dokumentumának színét és hitelességét és átlépjen vele a jelenbe, a nagy Duna-Tisza-Duna csatorna építésének korába.

Herceg János szintén elbeszélő. A legenyhébb intonációkra is érzékeny művész, a városi kisemberek világának szófukar, precíz, kissé gunyoros és együttérző festője: ezt a világot kitűnően ismeri. És nemcsak magyarjait ismeri, hanem ugyanannyira a szerbeket is mint ahogy jól ismeri a szerb irodalmat és kultúrát is. Műveiben nagy mértékben érezhető a tipikus bácskai ember és világ jelenléte és légköre, kispolgárságunk, ami Herceg igazi tárgyköre. Azonban az írónak a közeljövőben új könyve jelenik meg, amellyel egészen új tárgykörbe lépett: az egykori nagybirtokokon és szállásokon létesült nagy állami birtokról szóló riport és rajz-sorozatában Herceg megírja a munkások, az egykori béresek és mezőgazdasági szolgák életét.

Jugoszlávia kisebbségei többségétől eltérően a vajdasági szlovákoknak már régen, sokkal előbb mint sok másnak, fejlett kultúréletük és figyelmet keltő irodalmi tevékenységük volt. Kicsiny, de hiteles irodalmuk már a XIX. században magára vonta a figyelmet, századunk elején pedig már néhány olyan érdemes és szűkös viszonyukhoz mérten jelentős irodalmi névvel rendelkeztek, mint Jan Csajak és Gusztav Marsal-Petrovszki. A jó hagyományok később sem szakadtak meg, úgy hogy Vladimir Hurban realista ábrázolásával kimélyítve a vajdasági szlovák falusi élet stúdiumát és fenntartva az éber nemzeti öntudatot, becsülettel folytatta elődei munkáját. Azonban már ifjú Jan Csajak, aki a két háború között dolgozott, nem volt képes fenntartani ősei és elődei magas mértékét és utána a vajdasági szlovákok irodalmának nem volt sok szerencséje. Juraj Mucsaj, az ifjú költő 1945. elején fiatalon meghalt Charkovban és a nemzedékéhez fűzött reményeket nem igazolta teljesen sem Pavel Szabo Bohus, sem a beográdi katonai akadémia végzett növendéke, Samo Malyah Petrovszki, aki a szlovák partizánharcokban elesett. A szlovák irodalom ma elég gyengén áll, gyengébben, mint az várható volt, ha figyelembe vesszük korábbi eredményeit és első spontán lépéseit; ez az esés még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük, hogy a vajdasági szlovák irodalomnak értékes képviselői voltak nemcsak az elbeszélés, hanem a dráma- és a regényirodalom terén is. Mégis a szlovákok között is van ma néhány fiatal író, de akár azért, mert egyikük sem szentelte magát teljesen az irodalomnak, akár azért mert többségük még túlfiatal, eddig még nem tettek kifejezett bizonyosságot írói mivoltukról. Szlovákjaink ezen írói Martin Toman — Bapatszki, Pavel Mucsaj, Jan Kopcsok, Andrej Ferko és Ana Malyah. A mai szlovák irodalmi munkások megszervezték a szlovák írók és publicisták klubját is azzal a feladattal, hogy elméleti előadások, a klasszikusok olvasása és analízise, saját munkájuk bírálata és a szlovák falvakban rendezendő irodalmi estek által magasabb színvonalra emelje a szlovák irodalmi alkotást és hozzá kapcsolja közönségét az állami élet és építőmunka időszerű kérdéseihez. A mai szlovák sajtóból különösen ki kell emelni a »HLAS LUDU« (A nép hangja) című szlovák politikai lapot, amely ma a vajdasági szlovák politikai, gazdasági és kulturális élet legélénkebb áttekintését nyújtja. Szlovákjaink irodalmi folyóirata a »NOVI ZSIVOT«, amely társadalmi és kulturális kérdésekkel foglalkozik, a

munkatársak széles körének hiánya miatt elég rendetlenül jelenik meg. Dicséretre méltó a folyóiratnak az a törekvése, hogy maga köré gyűjtse a fiatal irodalmi erőket és ezen, a ma egyedül lehetséges úton áthidalja és megoldja azt a válságot, amelyet ma a szlovákok átélnek abban az erőfeszítésükben, hogy fenntartsák és igazolják elődeiket az irodalomban is (V. ö.: 1. A szlovákok kultúrélete Jugoszláviában, Knyizsevine novine, 1949. március 29; 2. Juraj Szpevak: A vajdasági szlovákok kultúrmunkája. HÍD, 1949. június—júliusi szám, 350—356 oldal; 3. A vajdasági szlovákok irodalmi alkotásainak áttekintése. Letopis Matice Szrpszke, 1949. július—augusztusi szám, 56—71. oldal.)

Valamennyi vajdasági nemzeti kisebbség közül talán a románok tették meg a legnagyobb lépést a haladás iránti törekvésükben; ez irodalmi életük áramlásában is megnyilvánul. Irástudatlan, kizárólag paraszti világ volt ez a közelmúltig; egy lépéssel tovább a multba pásztorok voltak a kárpáti fensíkon; néhány évtizeddel ezelőtt a papokon kívül, akik egyidejűleg felekezeti iskolák tanítói is voltak, egyáltalán nem volt sem jó sem rossz értelmiségük. (Ma középiskoláik, lapjaik, folyóiratjuk van és náluk is megindult a kiadói tevékenység.)

A bánáti románok irodalmi mozgalma a felszabadulás után alakult ki; 1941. előtt nyoma sem volt náluk semmilyen irodalmi megnyilvánulásnak, irodalmi mozgalmuk kezdeményezői a haladó román értelmiségiek: tanítók, egyetemi hallgatók, diákok, a népfelszabadító háború résztvevői, politikai munkások, internáltak voltak; ma mintegy 15 fiatalember tömörült (parasztlak is vannak közöttük; úgy látszik ezzel a jelenséggel még csak a magyaroknál találkozunk).

Irodalmi kiadványaik közül elsőnek a »LIBERTATEA« népfrentlap »LIBERTATEA LITERARA« (Irodalmi szabadság) című havi irodalmi melléklete jelent meg 1946. áprilisában. A bánáti románok ezen első irodalmi kiadványát munkatársai már 1947. elején átalakították a »LUMINA 1947« (Világosság 1947) című kis havi folyóirattá, amely 1947. egész folyamán megjelent. Fél évi megszakítás után Vajdaság Kultúregyesületei Szövetsége román szakosztályának orgánumaként megjelenik a terjedelmesebb és témakörében gazdagabb »LUMINA« (Világosság) című folyóirat. A folyóiraton kívül meg kell még emlékeznünk a »BUCURIA PIONIRELOR« (Pionírok öröme) című köthetenként megjelenő lapról, amelyben a fiatal román írók megjelentetik a gyermekeknek szánt irodalmi műveiket. Az 1917-ben megjelent »Román középiskolai irodalmi körök almanahja« a legifjabbak rokonszenves irodalmi manifesztációja volt, de minden látható ok nélkül beszüntette megjelenését; ma, amikor a vrsaci román középiskolákon kívül a nagyobb falvakban még néhány román gimnázium is működik ez az almanah jelentős szerepet tölthetne be az irodalmi munkásság népszerűsítésében a jövőendő román értelmiség ifjúsága körében.

A fiatal román írók legnagyobb része költéssel foglalkozik. Mindannyiukat a szocialista jelen iránti lelkes, kissé naívan idealizáló állásfoglalás jellemzi. Verseiknek főleg közvetlenül a politikai eseményekhez, a forradalmi változásokhoz és az országépítés nagy akcióihoz riportszerűen kapcsolódó témaköre szűk és egyoldalú, fellelhető náluk az a legkevésbé sem dicséretes törekvés, hogy a népdalok vulgarizációja révén kétféle költészetet teremtsenek: az egyiket — »a népek«, a másikat — »a beavatottaknak«.

A költők közül elsősorban Radu Florát, az »ŰT A NAPPALOKON ÉS ÉJSZAKÁKON ÁT« című versgyűjtemény íróját kell kiemelni. A legtermékenyebb fiatal román költők egyike, már meglehetősen kialakult költői arculattal; bár még nem szabadult meg és nehezen szabadítja fel magát bizonyos modernista modorosságtól, már a ma napig is néhány olyan verset költött, amelyek románjaink irodalmának legnagyobb megvalósulásai közé tartoznak. Jon Marcovicean mindössze néhány verset írt, de költői átélésének mélysége, eredeti és gazdag költői kifejezései után ítélve, amelyről ezek a versek tanúskodnak, általános megállapítás szerint ő románjainknak egyik legjobb írója. Florica Stefan még fiatal, de költészetével üde fogékonyságáról és élénk költői invenciójáról tett bizonyosságot. A fiatal román költők közül még Jon Balan és Mihai Avramescu keltettek figyelmet. A népköltészet kereteiben mozgó parasztköltők közül Aurel Pasula tűnik ki bizonyos egyéni irányzattal.

A román prózán mindössze néhány író munkálkodik. A téma leggyakrabban a megszállás és a népfelszabadító háború, a keret rövid elbeszélés, karcolat, töredék. Úgy látszik, hogy a legjelentősebb közülük Jon Marcovicean, akinek »A 956-OS SZÁM MEGSZÓLAL« című, eddig még meg nem jelent tábori naplójának realista részletei a legjobb írás, ami Bánátban a mai napig román nyelven megjelent. Marcovicean mellett meg kell említenünk Aurel Gavrilát, a lírizmusra hajlamos tehetséges elbeszélőt és Paun Brostjant, a falusi élet kitérő ismerőjét.

A dráma terén a románok eddig még nem mutathatnak fel tényleges eredményeket, bár ebben az irányban is történt néhány kísérlet. A gyermekirodalomnak két kiválóbb művelője van: a már említett Florica Stefan és Jon Baian. Kritika még a tájékoztató ismertetés legközönségesebb formájában sem létezik. Az irodalmi fordítást és külön a jugoszláv irodalom lefordítását meglehetősen mértékben ápolják. Különösen sikerültek Radu Flora fordításai, aki Nazor, Oszkár Davicsó, Milan Dedinac, Dusan Kosztics, Marin Franicsevics és mások műveiből fordított.

A legutóbbi négy esztendő alatt a román írók is számos irodalmi estet rendeztek Vrsacon és a környező román falvakban; meglátogatták a Samac-szara-jevói ifjúsági vasútvonalat is.

Legkisebb nemzeti kisebbségünk, a ruszinok mindig nagyon gyengén fejletett kultúréletet éltek; értelmiségük nagyon kisszámú volt, a papokon és néhány tanítón kívül más értelmiségük nem is volt soha. Az Osztrák-Magyar Monarchia nem gondoskodott a ruszinok kultúréletének fejlődéséről, hanem ellenkezőleg, a magyarosítás kénye-kedvének engedte át őket 1899-ig, helyenkint egész 1918-ig is felekezeti iskoláik voltak. Ezekben az iskolákban a ruszin népi nyelvet és a ciril írást nagyon súlyos feltételek mellett ápolták. Az iskolák államosítása után, a XIX. század végén magyar lett az iskolák tanyelve és ettől kezdve — szerencsére nagyobb sikerek nélkül — bevezették a ruszinok módszeres elmagyarosítását. 1918 után a ruszinok gyökeres gazdasági, nemzeti és politikai reformokat vártak az új államtól. Azonban a ruszin kisebbség helyzete súlyos volt a régi Jugoszlávia fennállásának egész ideje alatt; bár formálisan bizonyos nemzeti jogokat és kultúrintézményeket kaptak, szabad kultúréletüket és politikai szabadságukat állandóan akadályozták. Csak 1944 után, a nemzeti kérdés helyes megoldása után kezdtek a ruszinok is más, új életet élni. 1942. októberében megalakult a Ruszka Matica (Ruska Matka) azzal a feladattal, hogy irányítsa a ruszinok között végzett kulturális-közművelődési munkát és gondoskodjék arról, hogy a ruszinok kulturális színvonala minél gyorsabban emelkedjék. A Ruszka Matica időközben — ugyanazokkal a feladatokkal — Vajdaság Kultúr-egyesületei Szövetsége ruszin szakosztályává alakult át. Megnyitk a ruszin tannyelvű elemi iskolák ezenkívül két algimnázium és egy nem teljes gimnázium is. Akciót folytattak az írástudatlanság gyors felszámolására és mostanáig 75 százalékkal csökkentették az írástudatlanságot a ruszinok között. Kultúréletük is megindult. A ruszinoknak ma igen tevékeny műkedvelő csoportjaik, dalárdáik, zenekaraik, népi táncsoportjaik vannak; előkészületeket tettek múzeum létesítésére is, amelyben a ruszinok vajdasági életére vonatkozó történeti írásokat és más dokumentumokat és tárgyakat gyűjtenek össze letelepedésüktől a mai napig. Minden ruszin faluban megnyitk az olvasókörök és könyvtárak, ezek állandóan terebélyesednek és erősödnek. Ruszinjainknak még nincs irodalmi életük. »RUSKE SLOVO« című lapjuk minden irodalmi melléklet nélküli újság. Rajta kívül a »PIONIRSKA ZAHRAKKA« című pionírlap jelenik meg még ruszin nyelven. Ruszinjainkra ezen a téren még nagy erőfeszítések és feladatok várnak; kétségtelen, hogy megoldásukhoz hozzá is fognak látni. (V. ö.: 1. N. K.: A ruszinok kultúrélete a Vajdaságban. Knyizsevne Novine, 1949. március 8; 2. Gyura Varga: A vajdasági ruszinok kulturális fejlődése, Letopis Matice Szrpszke, 1949. július—augusztusi szám, 72—77. oldal).

Siptárjainknál 1941. előtt nyoma sem volt semmilyen kulturális, még kevésbé irodalmi életnek. Ma azonban az ő nyelvükön is a lapok egész sora jelenik meg. (Rilindija, Zani i rinis, Buljetini, Ndertues, Bujku i ri, Gazeta e Pio-

nervet, stb.) továbbá a »PERPARMI« (Haladás) című gazdasági-politikai jellegű folyóirat és nemrég jelent meg a »JETA ERE« (Új élet) című irodalmi folyóiratuk immár második száma, amelyben a kezdő siptár írók, a jövődó siptár irodalmárok működnek közre. Hazánkban ez az első siptárnyelvű irodalmi folyóirat. Első száma az előszón kívül számos cikket és eredeti munkát közöl azonkívül egyfelvonásos-, elbeszélés- és verspályázatot hirdet. Kivüle még egy folyóirat, az »AGIMI« (Virradat) jelenik meg a nők számára. Megindult a kiadói tevékenység is. Így megjelent Majakovszkij egyik művének fordítása, Puskin néhány elbeszélése és az év végéig megjelenik a szerb írók válogatott műveinek kötete és Solohov »ÚJ BARÁZDÁT SZÁNT AZ EKE« című regénye. Megkezdtek a siptárnyelvű színházi könyvtár kiadását is, ami lényegesen megkönnyíti a műkedvelőcsoportok és a Tartományi Siptár Színház munkáját. A Sorozat első könyveként Ivan Cankar »JERNEJ A SZOLGA« című műve jelent meg és a közeljövőben hagyja el a sajtót Nusics: »GYANUS SZEMÉLY« és »HATALOM« valamint Kocsics: »BORZ A BÍRÓ ELŐTT« című műve. Különösen élénk kiadói tevékenységet fejtenek ki a siptárok a marxista-leninista és más politikai irodalom, továbbá a pedagógiai és iskolai irodalom terén. Lefordították és kiadták legkiemelkedőbb párt- és államvezetőink legfontosabb beszámolóit és beszédeit: nagy érdeklődés nyilvánul meg Dimitrije Tucovic »SZERBIA ÉS ALBÁNIA« című műve iránt, amelyet szintén lefordítottak siptár nyelvre.

A mai siptár írók közül leginkább Ramiz Keljendi tűnik ki. (V. ö.: Knyizsevine Novine, 1949. július 12; Ramiz Keljendi: A siptár nyelvű kiadói tevékenység, Knyizsevine Novine, 1949. december 13).

Makedóniában a felszabadulás a török kisebbséget nagyon alacsony kultúr-színvonalon találta. A törökök azonban a szabad élet legutóbbi öt esztendeje alatt a művelődés terén jelentős eredményeket értek el. A törököknek ma 104 elemi iskolájuk, 5 hétosztályú iskolájuk és a nem teljes gimnáziumokban több tagozatuk van; 1949-ben több mint 10.000 török gyerek járt az elemi iskolákba és alginmáziumokba és 165 tanítójuk van a munkások, a parasztok és az értelmiség köréből. A felszabadulás óta több pedagógiai tanfolyamot rendeztek a török tanítók számára, köztük egy egyévest, amelyeknek több mint 200 résztvevőjük volt. A szkopyei egyetemen és a JSzNK többi főiskoláin ma már a török kisebbséghez tartozó egyetemi hallgatók is vannak. Jelentősek az irástudatlanság leküzdése terén elért eredmények is. 1944-ben 98.000 irástudatlan volt a törökök között, ezt a számot máig több mint húszezerrel csökkentették. Ma 15 kultúregyesület működik a törökök között; főleg színecsoportjaik és dalárdáik tevékenyek. Kiadói tevékenységük is megindult és ennek keretében a makedóniai törökök egvire élénkülő irodalmi munkásságot fejtenek ki. Így például tízezerrel nyomták a török ABC-ke, az olvasókönyveket az elemi iskolák valamennyi osztálya számára és más tankönyveket; eddig összesen több mint 80.000 könyv jelent meg török nyelven. Időszaki sajtójuk is van: a »BIRLIK« című lap havonta háromszor jelenik meg 4.800 példányban, nemrég jelent meg a »JENI KADIN« című kéthavonként megjelenő folyóirat harmadik száma a török kisebbség asszonyai számára; török nyelven jelenik meg a »8 MART« című lap, a »PIONIRSKI VESNIK« pedig török nyelvű mellékletet közöl a török pionirok számára. A kultúrelét ilyen feltételei közepette törökjeinknél már az irodalmi munka is jelentkezik. [Makedónia mai török írói közül leginkább Mustafa Karahasan tűnik ki, akinek »SABAN-HODZSA« című színműve leleplezi egy reakciós hodza és Bilil-aga falusi kulák spekuláns káros üzemeit, A török irodalmi élet egyébként riportokban mutatja be a fiatal török nők új életét a szkopyei alginmáziumokban, foglalkozik a gyarmati népek életével, a török nők háziipari tevékenységével és munkájuk jelentőségével a szocializmus kiépítésével kapcsolatosan. (1. Mustafa Karahasan: A török kisebbség kulturális tevékenysége Makedóniában, Knyizsevine Novine, 1949. július 12; 2. Musafa Karahasan: Jeni Kadin, a török kisebbség asszonyainak folyóirata, Knyizsevine Novine, 1949. november 22.).

Szerfelett élénk, érdekes és sokoldalú Jugoszlávia olasz nemzeti kisebbségének kulturális és ezzel együtt irodalmi tevékenysége, »Tito Jugoszláviájában az olaszok elfogadták a szocialista versengés új szellemét« — írja Eros Sequi

a jugoszláviai olaszok kiváló írója. Kulturális téren valamint az egész társadalmi és politikai élet terén biztosították az olasz kisebbség számára ilyenirányú törekvéseik és ideáljaink megvalósításának összes előfeltételeit. A jugoszláviai olaszoknak meg van a sajtójuk, úgy hogy olasz kisebbségünknek ma egész sor lapja van (LA VOCE DEL POPOLO, napilap, VITA GIOVANILI ifjúsági lap, »IL-PIONIERE« pionirlap, »LA VOCE DEL LAVORATORI« szakszervezeti lap, »SCUOLA NUOVA« pedagógiai lap). A jugoszláviai olasz írók irodalmi munkássága szempontjából a legjelentősebb az »ARTE E LAVORO« (Munka és művészet) című revü, amely az idén indult meg. Az olasz írók közül főleg a következők tűnnek ki: Eros Sequi, naplót írt a partizánháborúból, novellista és Simonovics kitűnő olasz fordítója. Továbbá Piero Rismondo, aki a hitleri megszállás előtt Ausztriában, Bécsben élt és néhány drámát írt német nyelven (GRILPARZER, RAIMUND és Sacher-Masochhal együtt a »DAS UNISICHTBARE VOLK« címűt, amely a Hitleri Németországból emigráltak életét viszi színpadra), a felszabadulás után pedig megírta »DIETRO LA MASCHERA« (Álarc alatt) című drámáját amely tárgyát a népfelszabadító háborúból veszi. Először Rovinyban mutatták be 1949. márciusában. Lefordították a mi nyelvünkre is és a zágrébi, zadari valamint dubrovnikai színház műsorára is kitérték. Végül itt van még Oswald Ramous, lírikus, újságíró és kritikus. Nator, Marin Franciscovics, Jure Kastelan, Branko Csopics, Zdenku Stambuk kitűnő fordítója, aki Perkovics Mirkoval együtt lefordította Nusics »Dr« című vígjátékát. Kivüli irodalommal foglalkozik még Erio Franchi, Sergio Turconi, Pietro Guernini is. Olaszjaink nagy gondot fordítanak irodalmi ifjúságukra is. Irodalmi köröket létesítettek számukra és jutalom pályázatot hirdettek mindennemű irodalmi munkára (V. ö.: 1) A. Z. Könyvek az olasz kisebbség számára, Knyizsevne Novine, 1948. szeptember 14; 2) Drago Gervais: Az olasz kisebbség írói. Knyizsevne Novine, 1949. november 22; 3) Eros Sequi: Az olasz kisebbség kulturális tevékenységéről, Knyizsevne Novine, 1949. december 20.)

Röpke áttekintésben, pillanatnyilag ez kisebbségeink irodalmi helyzete. Mint látható, a helyzet nem mindenütt egyforma, egyes helyeken csak az első, talán még ügyetlen lépéseket tették meg vagy teszik csak meg, máshol már érett művészi eredmények is vannak. Azonban az a fő, hogy a munka mindenütt megindult, hogy végül megmozdultak azok az erők is, amelyek a közelmúltig halálos álomba merültek. Azok akik egyszer már megindultak a civilizáció és kultúra útján törekvéseikben már nem állíthatók meg, nincs a világon erő, amely megállíthatná őket. Tito Jugoszláviája pedig megkönnyítette kisebbségeink ilyenirányú erőfeszítéseit, felkeltette bennük az ilyen törekvéseket, támogatta és állandóan támogatja megvalósításukat. Nélküle kisebbségeink kulturális és irodalmi élete valószínűleg ugyanazon a ponton lenne, amelyen 1941-ben volt.

Mladen Leszkovác